
Aanpak verdroging vallei van de Kleine Nete tussen Kasterlee en Herentals en de instandhouding van de SBZ's De Zegge

Aanleiding

Verskillende inspraakreacties op de startnota voor het RUP Vallei van de Kleine Nete en Aa wijzen op de problematiek van de verdroging van een aantal habitatrichtlijngebieden langs de Kleine Nete stroomopwaarts Herentals, met name De Zegge en het Olens Broek.

Vooral voor wat betreft de opties van het voorgenomen plan voor de omgeving van De Zegge wordt aangegeven dat met de voorgestelde bestemmingen de instandhouding van de SBZ's en de realisatie van de Europese natuurdoelen niet verzekerd kan worden. Er zijn twee fundamentele opmerkingen gemaakt:

- De voorgestelde bestemmingen voor het vogel- en habitatrichtlijngebied rond De Zegge (i.c. 3 natuurkernen De Zegge-Mosselgoren-Neerhelst/De Botten, onderling verbonden door agrarische gebieden met overdruk natuurverweving) zouden niet volstaan om het door de Vlaamse Regering vastgelegde Europese natuurdoel om een (laagveen)moeras van > 300 ha te realiseren (Besluit Vlaamse Regering 23 april 2014). Er wordt gesteld dat dit doel moeilijk/niet realiseer binnen de bestemming agrarisch gebied met overdruk natuurverweving. Het natuurgebied op het voorgenomen is slechts ca. 235 ha groot. Vraag is om een planalternatief te onderzoeken waarbij er min. 300 ha als natuurgebied bestemd wordt.
- Het droogpompen van de landbouwpolder ten noorden van De Zegge heeft een significant negatieve impact op de grondwaterstanden in De Zegge waardoor de instandhouding van de Europees beschermde habitats niet meer mogelijk is.

Volgende stap in het planningsproces is de verwerking van de inspraakreacties met het oog op het opmaken van de scopingnota en het opmaken van een plan-MER. De aangehaalde problematiek is dus van belang voor het bepalen van de in het plan-MER te onderzoeken planalternatieven en/of het bijsturen van het opgestarte RUP-proces voor dit deelgebied.

Context en probleemstelling

Het natuurreservaat De Zegge is een restant van het Geels Gebroekt, een laagveengebied van meer dan 500 ha dat zich uitstrekte tussen de kernen van Ten Aard en Sint-Jozef-Olen en de Kleine Nete dat gespaard bleef bij de grootschalige landbouwontginning van het Geels Gebroekt in de jaren 1950 waarbij kanalisatie, verbreding en uitdieping van de Kleine Nete een onomkeerbare verstoring van de waterhuishouding in het laagveengebied veroorzaakte met als gevolg een inklinking van de veenbodems in het gecreëerde landbouwgebied langs de Kleine Nete. Door deze inklinking is een verschil in bodemhoogte ontstaan waarbij het laagveenmoeras van De Zegge ongeveer één meter hoger ligt dan het landbouwgebied tussen De Zegge en de Kleine Nete. Als gevolg daarvan stroomt (grond)water vanuit De Zegge naar het thans lager gelegen landbouwgebied. Een tweede niet te onderschatten gevolg is de broeikasgasemissie ten gevolge van de verdroging van veengebieden: in gedraineerde veenbodems wordt de opgeslagen organische stof onder invloed van zuurstof afgebroken wat niet enkel zorgt voor een inklinking maar ook het genereren van een grote hoeveelheid broeikasgassen.

Voor het landbouwgebied tussen De Zegge en de Kleine Nete nam de Vlaamse Regering op 21 december 2007 de beslissing om het gewestplan beleidsmatig te herbevestigen (VR/2007/21.12/DOC.1564). Bij het nemen van die beleidsbeslissing is geen afweging of beoordeling van de effecten van het landbouwgebruik op het aangrenzend SBZ gemaakt, waarvoor de Vlaamse Regering op 23 april 2014 de instandhoudingsdoelen vastlegde.

Omwille van natuurwetenschappelijke en esthetische waarden werd bij ministerieel besluit van op 26 november 1984 "De Zegge" als cultuurhistorisch landschap beschermd. De natuurwetenschappelijke waarden worden als volgt omschreven:

- Het is een waardevol relict van de vroegere Kempen met turfkuilen; trilvenen; rietvelden, schraalgraslanden; elzenbroekbossen en eiken-berkenbossen, zeer gedifferentieerd op een beperkte oppervlakte.
- Het gebied bevat talrijke, (en als gevolg van verscheidene verlandingsstadia) sterk verschillende en ook grotendeels zeldzame plantengemeenschappen met een rijke en zeldzamen (en kwetsbare) flora tot gevolg.
- De gevarieerdheid wat biotopen betreft heeft ook een belangrijke ornithologische waarde tot gevolg: de Zegge is een waardevol broed-, pleister-, jacht- en voedselgebied voor talrijke en soms zeldzame vogelsoorten.

De esthetische waarden zijn het gave, kleinschalige karakter van het landschap als gevolg van een verscheidenheid aan structureel sterk verschillende vegetatietypen als turfkuilen, trilvenen, rietvelden, schraalgraslanden, elzenbroekbossen en eiken-berkenbossen, op een beperkte oppervlakte.

De juridische gevolg is dat voor dit beschermd erfgoed geldt dat niemand het "beschermd onroerend goed mag ontsieren, beschadigen, vernielen of andere handelingen stellen die de erfgoedwaarde ervan aantasten" (passief behoudsbeginsel cfr. artikel 6.4.3 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013). Nadelige handelingen moeten vermeden worden. Ook handelingen buiten de grenzen van het beschermd cultuurhistorisch landschap die rechtstreeks beschadigingen toebrengen, vallen onder deze bepaling.

Op 1 december 2011 werd de Zegge en zijn ruimere omgeving in de landschapsatlas vastgesteld omwille van zijn natuurwetenschappelijke, historische, esthetische, sociaal-culturele en ruimtelijke waarden. Het juridisch gevolg daarvan is dat er een zorg- en motiveringsplicht geldt voor administratieve overheden (artikel 4.1.9 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013): administratieve overheden zoals een gemeente, een OCMW of provincie moeten zo veel mogelijk zorg in acht nemen voor vastgestelde inventarisitems. Voor alle eigen werken of activiteiten moeten ze onderzoeken of ze een directe impact hebben op geïnventariseerd erfgoed. Bovendien moeten ze motiveren welke maatregelen ze hebben genomen om aan de zorgplicht te voldoen.

Het grootste deel van het natuurreserveaat is eigendom van De Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde Antwerpen (KMDA). Kleinere stukken zijn eigendom van Natuurpunt Beheer vzw en het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB). Door beheerder KMDA werden in het verleden tal van interne bewarende beheermaatregelen getroffen om de externe verdroging tegen te gaan. Deze maatregelen focussen op het handhaven van een zo hoog grondwaterpeil binnen De Zegge. Onderzoek van de Universiteit Antwerpen toont aan dat er in het gebied indicaties zijn van verdroging. De externe verdroging overstijgt duidelijk de getroffen maatregelen én de (beperkte) mogelijkheden die de terreinbeheerders hebben in het kader van het zgn. extern beheer (het tegengaan van ongewenste externe invloeden). De toenemende verdroging in De Zegge is bijgevolg met interne maatregelen niet meer op te lossen.

Het besluit van de Vlaamse Regering tot aanwijzing met toepassing van de Habitatrichtlijn van de speciale beschermingszone 'BE2100026 Valleigebied van de Kleine Nete met brongebieden, moerassen en heiden' en tot definitieve vaststelling voor die zone en voor de met toepassing van de Vogelrichtlijn aangewezen speciale beschermingszones 'BE2100424 De Zegge' en 'BE2101639 De Ronde Put' van de bijbehorende instandhoudingsdoelstellingen en prioriteiten legt voor het gebied rond De Zegge volgende instandhoudingsdoelstellingen en prioriteiten vast: (het herstel van) een (laagveen)moeras in de Zegge en de Mosselgoren (> 300 ha) met aanwezigheid van een mozaïek aan biotopen zoals laagveen (> 30 ha), elzenbroekbossen (ca. 50%), rietmoeras, kleine zeggevegetaties, schraalgraslanden, open water, ruigtes... als leefgebied voor roerdomp, bruine Kiekendief, porseleinhoen, blauwborst, drijvende waterweegbree en ringslang. Daarnaast is 'herstel van de natuurlijke hydrologie van de vallei' opgenomen als prioriteit in het aanwijzingsbesluit van het SBZ Kleine Nete. Zoals hierboven al geduid is beschikbaarheid van grondwater een belangrijke randvoorwaarde voor de kenmerkende natuurwaarden van De Zegge. Verdere inklinking en ontwatering van de voormalige veenbodems rond De Zegge zullen in toenemende mate het grondwaterpeil in het gebied blijven hypothekeren.

Naast het kwantitatieve aspect speelt ook het kwalitatieve aspect. Van belang is dat De Zegge door twee typen grondwater wordt gevoed: de meest westelijke punt wordt gevoed door zacht, matig gebufferd grondwater, terwijl het grootste deel van het gebied door licht zuur, zeer zwak gebufferd water wordt gevoed. Compensatie voor het verlies aan grondwater door oppervlaktewater is o.b.v. voorgaande

studies en onderzoeken geen optie. Recent expertadvies van de Universiteit Antwerpen en de Rijksuniversiteit Groningen wijst op de noodzaak om buiten het natuurreservaat van de KMDA maatregelen te nemen om het verlies van grondwater verder terug te dringen.

Een natte natuurkern met door de Vlaamse Regering vastgelegde oppervlakte (> 300ha) is actueel niet aanwezig, evenmin is er lokaal herstel van de natuurlijke hydrologie. Samenwerking met de andere actoren in de vallei is noodzakelijk om de besliste Europese natuurdoelen en lokaal herstel van de natuurlijk hydrologie te kunnen realiseren. Het realiseren van de Europese natuurdoelen is een gezamenlijke zoektocht van administratie, middenveld en lokale besturen. Terreinkennis en bijeenbrengen van de betrokken partijen rond een gedragen visie is daartoe een eerste belangrijke en noodzakelijke stap. Bovendien moeten we rekening houden met beleidsdoelstellingen zoals het klimaatrobuust maken van de valleien.

Op korte termijn lijkt sowieso een aanpassing en vastlegging van het peilbeheer van beide pompstations in de landbouwpolder noodzakelijk waarbij een peil wordt ingesteld dat geen aanleiding kan geven tot een betekenisvolle aantasting van de soorten en habitats van de omliggende speciale beschermingszones. Het is nodig om in overleg te gaan met de verantwoordelijke waterbeheerder (i.c. provincie Antwerpen) en de gebruikers/eigenaars in het betrokken gebied. Op middellange termijn zal onder meer n.a.v. de conclusies van het op te maken plan-MER voor het RUP Vallei van de Kleine Nete en Aa verder bepaald moeten worden welke initiatieven er op vlak van bestemming, inrichting en beheer noodzakelijk zijn om de instandhoudingsdoelstellingen voor de vogel- en habitatrichtlijngebieden in de vallei van de Kleine Nete zoals in 2014 vastgelegd door de Vlaamse Regering te realiseren. Dat kan bijgevolg impliceren dat de Vlaamse Regering haar beslissing omtrent de herbevestiging van dit agrarisch gebied uit 2007 dient te herzien via de opmaak van het gewestelijk ruimtelijk uitvoeringsplan voor de vallei van de Kleine Nete (cfr. de principes van de beslissing van de Vlaamse Regering van 3 juni 2005 over het beleid binnen de herbevestigde agrarische gebieden).

Voorgestelde acties

Actie 1. Herevalueren van de huidige pompactiviteiten.

De provincie Antwerpen beheert de twee pompstations naast De Zegge. Er wordt gesteld dat deze pompactiviteiten nefast zijn voor de instandhouding van De Zegge. Krachtens artikel 36ter van het natuurdecreet zijn overheden verplicht alle nodige maatregelen te nemen om een verslechtering van de kwaliteit van de beschermde habitats te vermijden en mogen overheden geen handelingen toelaten die een betekenisvolle aantasting van deze habitats kunnen veroorzaken. Daarnaast geldt het behoudsbeginsel voor het beschermd cultuurhistorisch landschap en de zorg- en motiveringsplicht voor het landschapsatlasrelict. Het is onduidelijk in hoeverre dat door de provincie bewaakt wordt.

De pompactiviteiten i.f.v. het verlagen van het waterpeil in functie van landbouwuittasting zijn tot op heden immers nooit voorwerp geweest van een milieueffectenonderzoek of passende beoordeling. Dat was evenmin het geval bij de beleidsbeslissing over het herbevestigen van het agrarisch gebied.

Aan de dienst Waterlopen van de provincie Antwerpen wordt gevraagd een passende beoordeling (laten) op te stellen voor de pompactiviteiten in de landbouwpolder in de zin van art. 36ter die de impact van deze activiteit op de soorten en habitats van het aangrenzende habitatrichtlijngebied in beeld moet brengen. Indien blijkt dat er sprake is van een betekenisvolle aantasting, dienen de huidige pompactiviteiten bijgestuurd te worden en teruggebracht te worden tot een niveau waarbij er géén betekenisvolle aantasting meer is.

Actie 2. Opmaak ecohydrologische studie

Er is nood aan een gedetailleerd inzicht in het watersysteem van het SBZ en zijn omgeving om de noodzakelijke maatregelen voor het in stand houden van de habitats en het realiseren van de Europese natuurdoelen verder te kunnen onderbouwen.

Aan het Agentschap voor Natuur en Bos wordt gevraagd deze ecohydrologische studie zo snel als mogelijk op te starten.

Actie 3. Uitwerken planalternatieven i.f.v. plan-MER RUP Kleine Nete en Aa

Op basis van de vermelde inspraakreacties over de startnota zullen in de scopingnota een aantal planalternatieven opgenomen die in het plan-MER onderzocht zullen.

Het gaat om:

- Een planalternatief voor het landbouwgebied tussen Roerdompstraat en Kleine Nete ter hoogte van De Zegge waarbij het gebied de bestemming natuurgebied krijgt.
- Een planalternatief voor het SBZ De Zegge waarbij er ruimtelijk min. 300 ha bestemd wordt als natuurgebied.

Aan het Agentschap voor Natuur en Bos wordt gevraagd een voorstel voor een planalternatief voor De Zegge met 300 ha natuurgebied te onderbouwen op basis van de huidige kennis en inzichten. Daarvoor kan een beroep gedaan worden op het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek.

Aan het Departement Omgeving wordt gevraagd deze planalternatieven op te nemen in de scopingnota en mee te laten beoordelen in het plan-MER. Op basis van de inzichten die het plan-MER oplevert kan dan een beslissing genomen worden over de opties voor het gebied. Indien blijkt dat er verder onderzoek nodig is om daarover uitspraak te kunnen doen, kan dat tot gevolg hebben dat een aantal planonderdelen voorlopig niet meegenomen worden in het voorontwerp RUP en in een RUP Kleine Nete 'fase 2' aan bod zullen komen.

Actie 4. Opmaak van een landbouwstudie en een maatschappelijke kosten-batenstudie

De beleidskeuzes uit het verleden om de moerasveengebieden in de vallei van de Kleine Nete te ontginnen voor agrarisch gebruik en de blijvende vraag vanuit de landbouwsector om de grondwaterstanden in de vallei permanent via pompen te verlagen om landbouweconomische exploitaties mogelijk te maken, leggen een zeer zware ruimtelijk-sectorale claim op de vallei met grote maatschappelijke repercussies (verdroging valleisysteem, inklinking veengebieden en vrijkomen CO₂, onmogelijkheid tot instandhouding Europees beschermde habitats). De verdroging wordt ook steeds meer een probleem voor het functioneren van de landbouw zelf o.w.v. de grote waterbehoefte van een aantal landbouweconomische exploitatie en het tekort aan beschikbaar water in bepaalde periodes. Er lijkt een fundamentele omslag in het tot op heden gevoerde omgevingsbeleid voor de vallei ter hoogte van De Zegge noodzakelijk om tot een klimaatrobuust valleisysteem te komen.

De problematiek van de instandhouding van De Zegge en de mogelijk noodzakelijke externe maatregelen in de omliggende landbouwgebieden zijn van die aard en omvang dat het huidig functioneren van een aantal landbouwbedrijven beleidsmatig in vraag gesteld kan worden en een nieuwe afweging nodig is van maatschappelijke en private kosten/baten om tot een duurzaam waterbeheer in de vallei te komen.

Aan het Departement Landbouw en Visserij wordt gevraagd om in samenwerking met de Vlaamse Landmaatschappij een landbouwstudie en maatschappelijke kosten-batenstudie te maken die o.a. in beeld brengt welke maatschappelijke kosten er verbonden zouden zijn aan het aanpassen of stopzetten van de landbouwactiviteiten die een significant negatieve impact hebben op en de instandhouding van de soorten en habitats van de speciale beschermingszones hypothekeren.

In eerste instantie moet op korte termijn een landbouwstudie gemaakt worden die het bestaande landbouwgebruik in de omgeving van De Zegge gedetailleerd in kaart brengt. Op het ogenblik dat er een aantal ontwikkelingsscenario's voor handen zijn, kunnen de maatschappelijke kosten die het stopzetten van de landbouwactiviteiten in de zones waar géén landbouwactiviteiten meer toegelaten kunnen worden in beeld gebracht worden (bv. bedrijfsverplaatsingen, verwerven ruilgronden, stopzettingvergoedingen...).

Actie 5. Terughoudend vergunningenbeleid

Vergunningen voor grondwaterwinningen of uitbreiding van landbouwbedrijven binnen de invloedssfeer van De Zegge dienen tot nader order zéér voorzichtig en terughoudend benaderd te worden.

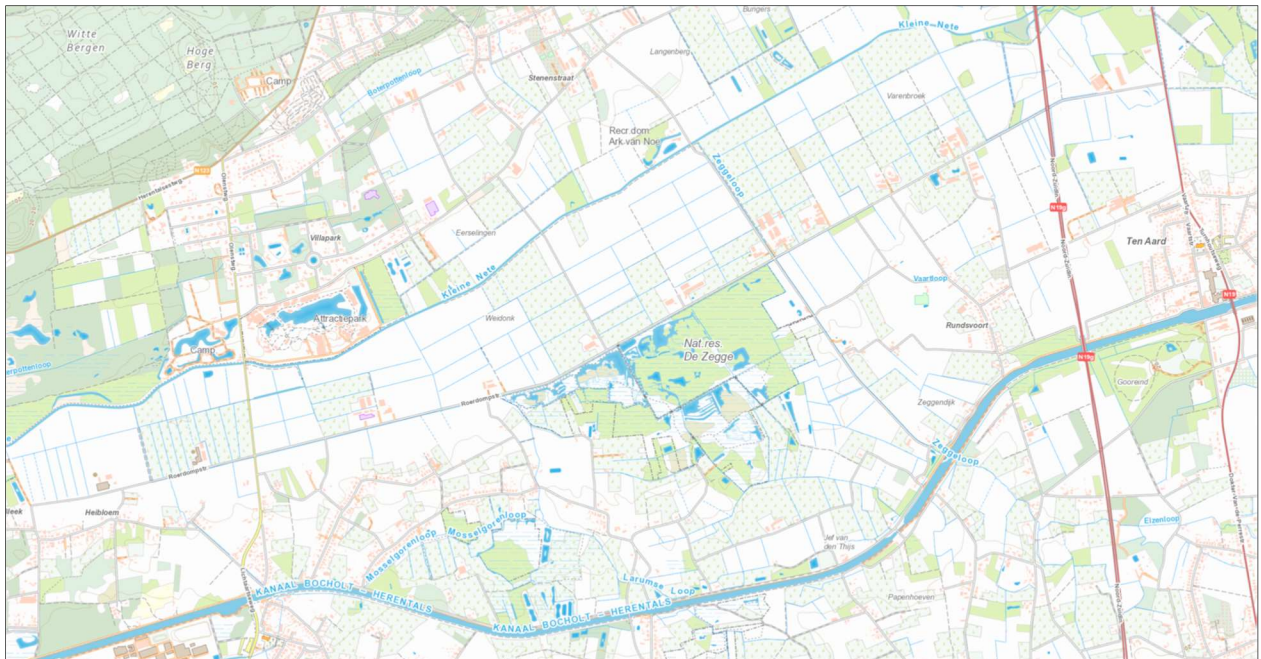
Aan de betrokken gemeenten, deputatie van de provincie Antwerpen en alle adviserende instanties wordt gevraagd het voorzorgsbeginsel te hanteren en vergunningsaanvragen in de omgeving van De Zegge steeds voorwerp te laten zijn van een passende beoordeling die de mogelijke impact op De Zegge correct in beeld brengt. Er kunnen enkel juridisch rechtszekere vergunningen afgeleverd worden voor

handelingen waarvoor correct aangetoond wordt dat ze géén betekenisvolle aantasting van de soorten en habitats van de speciale beschermingszones veroorzaken.

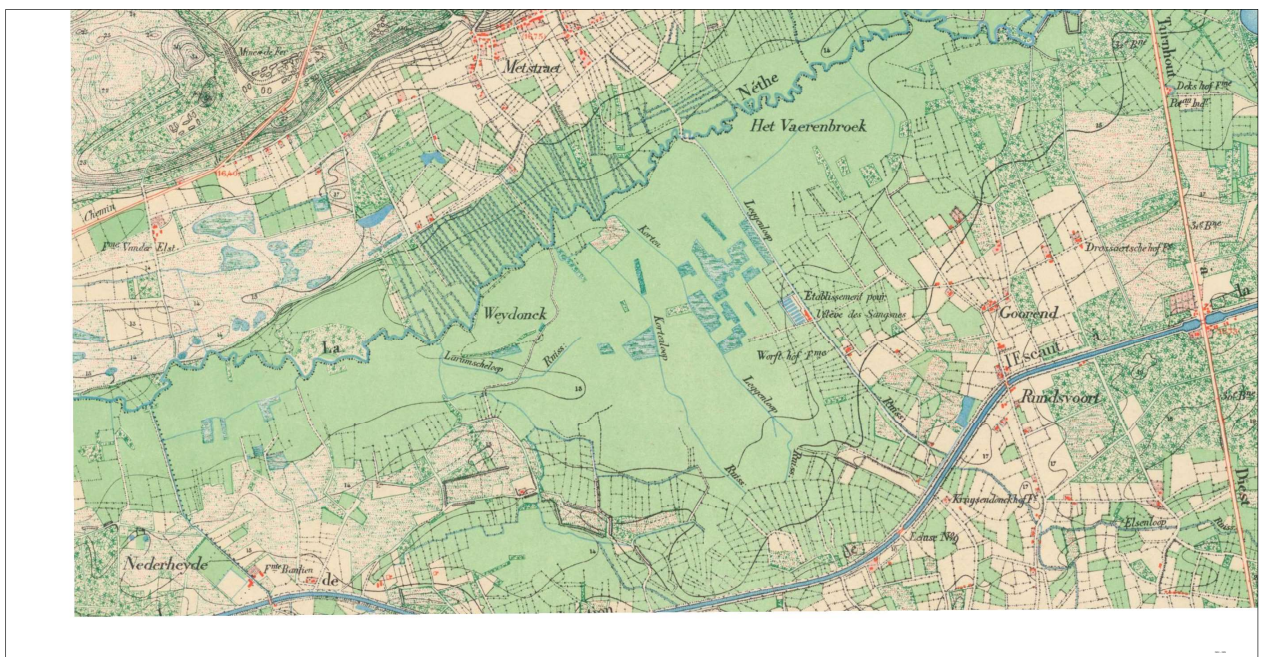
Actie 6. Aanmelding LEADER

Er zal worden nagegaan of er via LEADER (zie <https://www.leaderprovincieantwerpen.be/leader-kempen-zuid>) kan worden bijgedragen aan de zoektocht naar oplossingen voor de gestelde problematiek. RLKN zal een aanmelding doen. Een concreet projectvoorstel zal worden besproken met PBC en OC alvorens het wordt ingediend.

Figuur. Topokaart 2019

Figuur. Topokaart 1873

Figuur. Hoogteligging 2014

